

Verslag van de netwerkbijeenkomst op vrijdag 14 maart 2008 om 15.15 uur bij Forum, instituut voor multiculturele ontwikkeling, Kanaalweg 86 in Utrecht

Aanwezig:

- ongeveer 60 genodigden uit zeer brede kring waaronder belangengroeperingen, wetenschappelijk onderzoekers, beleidsmedewerkers, reclassering, advocatuur, welzijnswerk, hulpverlening
- de inleiders
- de bestuursleden van Stichting Kezban

Welkom door de dagvoorzitter

Coby Katu-Bin-Mara, secretaris van Stichting Kezban en tevens dagvoorzitter, heette de aanwezigen hartelijk welkom. Vanwege treinstoringen was dat 10 minuten later dan in het programma was aangekondigd. Zij lichtte het programma kort toe en stelde de bestuursleden van Stichting Kezban aan de aanwezige gasten voor.

Huiselijk en eengerelateerd geweld en Stichting Kezban, door Latifa Lazaar

Latifa Lazaar, voorzitter van Stichting Kezban schetste de ontwikkelingen rondom huiselijk en eengerelateerd geweld bij Turkse en Marokkaanse vrouwen sinds de oprichting van Stichting Kezban.

Zij vertelde dat het bestuur zich nog niet zo lang geleden had afgevraagd of al die aandacht voor huiselijk en eengerelateerd geweld bij Turkse en Marokkaanse vrouwen nog wel nodig is. Bij de oprichting van Stichting Kezban was dat zeker wel het geval geweest. De aanleiding voor de oprichting was immers de moord op Kezban in 1999.

Vier jaar geleden bracht Stichting Kezban de voorlichtingsfilm "Als ik haar was" uit. Deze film bracht een hoop teweeg. Al gauw werd duidelijk dat de vraag naar voorlichting over het onderwerp veel te groot was om door alleen de bestuursleden te kunnen worden afgedaan. Met subsidie van onder meer het Oranjefonds zijn toen voorlichtsters opgeleid die in het hele land voorlichting gaven.

De voorlichting had primair ten doel om de vrouwen bewust te maken dat er tegen huiselijk geweld wel iets te doen is en hen de wegen aan te geven om een oplossing te vinden. Er werden heel veel vrouwen bereikt.

In die tijd kwam het onderwerp prominent op de politieke agenda. Overal werden steunpunten opgericht en nieuwe voorlichtingsmethoden ontwikkeld.

Daarmee was de opzet van de film om het taboe op huiselijk geweld te doorbreken, de – potentiële- slachtoffers een stem te geven en het onderwerp op de politieke agenda te krijgen, gelukt. En goed gelukt!

Echter, gewoonten, cultuur en (voor)oordelen hebben veel tijd nodig om te veranderen.

Onder druk van culturele gewoonten en gesloten sociale netwerken, durven lang niet alle vrouwen naar buiten te komen met hun problemen. Het vertrouwen in algemene instellingen is groeiend, maar nog lang niet voldoende. En nog lang niet alle hulpverleners hebben de noodzakelijke "interculturele competentie", dat wil zeggen: het vermogen om zich in te leven in de situatie van een vrouw uit een andere cultuur dan die van henzelf.

Veel vrouwen lijden nog steeds in stilte. Zij kunnen er niet over communiceren en weten niet waar ze heen kunnen met hun gedachten en hun problemen.

Alleen al deze twee problemen, gaf Latifa aan, zijn de drijfveer om met het werk van Stichting Kezban door te gaan.

Ze deelde mee dat het intussen duidelijk is dat het niet alleen om Turkse en Marokkaanse vrouwen gaat. De doelgroep is veel breder. Onlangs nog bezocht zij een congres van Afghaanse vrouwen in Nederland en ook daar speelde de problematiek op zeer schrijnende wijze.

Stichting Kezban meent dat acties tegen huiselijk of eengerelateerd geweld zich niet alleen moeten richten op vrouwen uit andere culturen, maar ook op mannen die slachtoffer zijn, en op daders en potentiële daders. Het doel is om uiteindelijk de mentaliteit te veranderen en het denken over de gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen positief te beïnvloeden. Daar horen de jongeren ook bij.

Nu het toch over jongeren ging stelde zij aan de orde dat in de media soms een beeld wordt geschetst van vrouwen en meisjes dat niet getuigt van veel respect voor vrouwen. Dat beeld moet met het oog op de doelgroep jongeren snel veranderen.

Daarom, zo gaf zij aan, Stichting Kezban gaat door!

En dat kan deze stichting niet alleen. Daar is hulp bij nodig van vrijwilligers, sponsors, samenwerkingspartners enz..

De voorzitter van Stichting Kezban bedankte daarom allen die het werk van Stichting Kezban in de afgelopen zeven jaar mogelijk hebben gemaakt. De ministeries van VROM, OCW en Justitie en het Oranjefonds, die subsidies gaven; alle vrouwen die met raad en daad steun hebben gegeven; de webmaster, Lucien den Arend, die vanuit Finland de website beheert; Atila Kanbir, de Turkse beeldend kunstenaar die kosteloos de wenskaarten heeft ontworpen; en alle gulle donateurs; en vele, vele anderen. Een speciaal woord van dank richtte zij tenslotte aan Forum die de zaal om niet ter beschikking had gesteld.

Presentatie van het project “Hallo Kezban”, door Nera Jerkovic en Margreet de Boer ***Inhoud en achtergrond***

Daarna kwam Nera Jerkovic, bestuurslid van Stichting Kezban, aan het woord. Zij besprak de inhoud van het project “Hallo Kezban. Het project omvat de tot stand koming van een web- en chatsite over problemen die verband houden met eengerelateerd geweld in allochtone kring.

Zij vertelde dat het bestuur al in de loop van 2006 bezig was met een verkenning van nieuwe mogelijkheden om bij dreiging van relationeel geweld een platform te bieden aan potentiële slachtoffers. Uit ervaring is gebleken dat veel allochtone meisjes en jonge vrouwen zich bevinden in een emancipatieproces. Ze onderschrijven het belang van de keuzevrijheid en bewegingsvrijheid voor de vrouw. Ze willen zelf bepalen met wie ze trouwen, hoe ze gaan leven. Dat leidt vaak tot problemen thuis en binnen hun sociale omgeving. Deze problemen kunnen soms fataal voor hen eindigen. Meisjes en vrouwen durven deze problemen vaak niet bespreekbaar te maken; ze schamen zich, voelen zich bedreigd en onzeker. Ze schenken hun vertrouwen niet zo gemakkelijk aan een ander. Zeker omdat ze ook het gevoel hebben dat een ander hen niet zo snel zal begrijpen. Internet is in dit verband een geschikt medium en gemakkelijk toegankelijk. Stichting Kezban hoopt dan ook met deze site op internet de vrouwen en meisjes zelf te bereiken.

In 2007 werden de ideeën voor een nieuw project omgezet in een concrete projectaanvraag. Het ministerie van OCW en van VROM hebben subsidie toegezegd om het project “Hallo Kezban” tot stand te brengen.

Nera zei dat het project dus ging om de ontwikkeling van een interactieve website over eengerelateerd geweld, speciaal voor Turkse en Marokkaanse vrouwen en meisjes. Via deze website kunnen deze allochtone vrouwen en meisjes uit risicogroepen informatie verkrijgen, advies inwinnen en anoniem met elkaar en met getrainde hulpverleners communiceren (chatten). De website moet daarom aan zware inhoudelijke en technische eisen voldoen. De ontwikkeling zal veel tijd in beslag nemen en er zullen tal van betrokken deskundigen moeten worden geraadpleegd. Maar als de website er eenmaal is, verwacht zij dat de problematiek

van eengerelateerd geweld gemakkelijker bespreekbaar zal zijn. En dat helpt mee aan het voorkomen van dat geweld.

Stichting Kezban zal de komende twee jaar nodig hebben voor de realisatie van het project "Hallo Kezban" Twee jaar lijkt veel, maar de organisatie en het bijeen brengen van alle deskundigen, het opleiden van deskundigen en het bouwen van de site kost veel tijd. Zij sprak de hoop uit dat de voorlichtsters die al opgeleid zijn voor het eerdere project van Stichting Kezban (het voorlichtingsproject aan de hand van de film "Als ik haar was") zich ook willen inzetten voor dit project.

Voor de uitvoering van het project is professionele hulp ingeschakeld. Nera stelde Margreet de Boer voor. Zij heeft een eigen bureau voor projecten en adviezen en is deskundig op het gebied van emancipatie, rechtspositie slachtoffers huiselijk geweld, seksueel geweld, familierecht en VN-Vrouwenverdrag. Zij zal de projectcoördinatie voor haar rekening nemen.

Technische uitwerking

Vervolgens lichtte Margreet de Boer de organisatie van het project toe.

In de eerste fase ligt het accent op de uitwerking van de bedoeling van het project m.a.w. wat willen we en hoe geven we dat vorm.

Er bestaan al veel websites over huiselijk en eengerelateerd geweld. Zij bevatten informatie of geven een mogelijkheid tot interactief communiceren, maar stoppen zodra de informatie gevoelig wordt. In de volgende fase worden contacten gelegd met de eigenaren van de websites om na te gaan welke problemen zij zijn tegengekomen en welke ruimte wij bij hen kunnen opvullen ten behoeve van de doelgroep die Stichting Kezban wil bedienen.

Tegelijkertijd worden twee klankbordgroepen gevormd. De ene zal bestaan uit professionals en de andere uit vertegenwoordigers van de doelgroep. Er zal een lijst met vragen worden ontwikkeld en die zal voortdurend worden getoetst aan de inzichten van de klankbordgroepen. Er is dus een constante check met de realiteit.

Het is een strikte eis dat de chatsite beveiligd moet zijn en dat betekent dat er uitvoerige en zorgvuldige testfase van de site zal zijn. Dan is de site dus al in de lucht voor informatie en met links naar andere relevante sites.

Samenvattend, er moet eerst veel worden gepraat voordat er kan worden gebouwd.

Het project is al in gang gezet. Zo is de domeinnaam al bekend: "HalloKezban.nl".

Tenslotte zal er moeten worden gestudeerd op het vraagstuk van de continuïteit.

Pauze

Na de pauze waarin druk werd genetwerkt, introduceerde de dagvoorzitter de gastspreker mevrouw professor Renee Römken. Mevrouw Römken is hoogleraar interpersoonlijk geweld aan de universiteit van Tilburg.

De leerstoel interpersoonlijk geweld, door Renee Römken

Mevrouw Römken bedankte voor de uitnodiging om te komen spreken en zei het een eer te vinden om hier een inleiding te houden, waarin ze mag uitleggen wat ze wil doen binnen de leerstoel. Het is een reguliere leerstoel ingesteld voor 5 jaar, maar met de bedoeling dat die permanent wordt. De leerstoel wordt ondersteund door de Gemeente Tilburg, door de Politie Midden West Brabant, het Parket Breda, het Internationale Archief voor Vrouwenbeweging en de Universiteit van Tilburg. Ze is van oorsprong criminologe en heeft zich de afgelopen twintig jaar, waarvan de laatste vijf jaar in Amerika, met huiselijk geweld bezig gehouden. Ze wil werkzaam zijn in het onderzoeksgebied waar wetenschap en samenleving met elkaar in gesprek zijn.

Het thema van haar werkzaamheden is geweld in de privésfeer.

Ze gaf aan dat ze scherp zal luisteren naar de reacties uit de zaal om te zien wat er leeft en welk onderzoek het hardst nodig is.

Mevrouw Römken deelde mee dat ze zich zorgen maakt om de ontwikkelingen rondom geweld in de privésfeer.

Allereerst is daar de *genderneutralisering*. Het beleid in Nederland is om alle probleemvelden seksneutraal te benaderen. De problematiek treft echter overwegend vrouwen.

Vervolgens nam zij de *term huiselijk geweld* onder de loep. Het begrip omvat in beginsel alle geweld in de privésfeer: van ouder-kindmishandeling tot seksueel misbruik. Onder de noemer van huiselijk geweld valt zoveel dat een alomvattende goede analyse van de probleemvelden onmogelijk is. De effectiviteit van het (overheids)beleid kan zo niet worden gemeten. Een seksespecifieke analyse is nodig om seksespecifieke componenten in het beleid te kunnen introduceren. Nederland lijkt zich te willen profileren, maar isoleert zich door het hanteren van de onduidelijke term huiselijk geweld. Internationaal ligt dat anders. Daar spreekt men van geweld in het gezin.

Het verontrustte mevrouw Römken dat in Nederland het begrip huiselijk geweld steeds meer aan culturele minderheden wordt gekoppeld. De vraag is of dat terecht is. Er zijn *geen goede recente cijfers* beschikbaar die dat kunnen bevestigen of ontkennen. Vergeleken met internationale gegevens zou Nederland een uitzondering zijn als dat waar was.

Waarschijnlijk is e.e.a. te verklaren uit de publiciteit over eerwraakmoorden op etnische vrouwen. Moorden t.g.v. huiselijk geweld op Nederlandse vrouwen halen vrijwel nooit de publiciteit, terwijl dat er -conform buitenlandse statistische gegevens- , waarschijnlijk meer zullen zijn. Onduidelijke feitelijke gegevens kunnen leiden tot onterechte conclusies, stelt ze vast. Onderzoek is dus hard nodig.

Ze heeft ook gemerkt dat het beleid vooral leidt tot *juridisering van huiselijk geweld*. De vraag is of daar het accent moet liggen. Ze noemde de Verenigde Staten waar juridisering gelijk staat met criminalisering. Ze pleitte voor de hulpverleningsaanpak die meestal effectiever is dan de repressieve strafrechtelijke aanpak. Ze zei dat ze dan ook zeer te spreken is over de huidige uithuisplaatsingmaatregel. Die impliceert immers geen strafrechtelijke aanpak, maar een bestuursrechtelijke: de overheid wordt zo gestimuleerd om naar oplossingen te zoeken.

Het genderneutrale overheidsbeleid, de term huiselijk geweld, het ontbreken van cijfers en de dreiging van juridisering, geven sporen aan tot veel diepgaand onderzoek.

Concreet, vertelde mevrouw Römken, is zij momenteel bezig met het voorbereiden van een project waarin een vergelijking wordt gemaakt tussen jongeren in de Marokkaanse gemeenschap die met de politie in aanraking zijn gekomen, en Nederlandse jongeren die met de politie in aanraking zijn gekomen. De vraag daarbij is of de herkomst van het gezin van invloed is. De veronderstelling is dat dat verschil minder etnisch-specifiek is dan vaak wordt verondersteld.

De tweede vraag bij dat onderzoek is of er verschil in gedrag binnenshuis en buitenshuis is. Het vermoeden bestaat dat de rol van moeders en zusjes van invloed is op het gedrag van de jongens. De insteek is te ontdekken welke problemen de jongens hebben. Met andere woorden: is er bij hen sprake van een identiteitscrisis.

Mevrouw Römken memoreerde de Integratienota waarin het hoofdaccent ligt op initiatieven van minderheidsorganisaties. Het beleid is er op gericht om de weerbaarheid van vrouwen en meisjes te vergroten. De nota gaat uit van een theorie. En inderdaad, er is niets zo praktisch als een goede theorie (Simone de Bouvoir). Maar als de theorie niet gebaseerd is op een juiste analyse kunnen de effecten van het beleid op lange termijn wel eens averechts uitwerken. Ook dat toont het belang aan van wetenschappelijk onderzoek.

Na haar inleiding bedankte de dagvoorzitter mevrouw Römken en zij nodigde de aanwezigen uit om te reageren.

Discussie

In Utrecht is er bij casemanagement BJZ voor gekozen om de weerbaarheid van meisjes te vergroten. De vraag dringt zich op of dat voldoende is en of het beeld dat jongens van meisjes hebben ook niet moet worden onderzocht.

Mevrouw Römken beaamde dat en zei dat *genderbeelden* die jongens hebben zeker moeten worden onderzocht. Pas na onderzoek kunnen er correcte en effectieve maatregelen worden genomen.

Een onderzoekster aan de Vrije Universiteit, haakte in op de seksneutralisering. Aan de gebruikte *terminologie* zouden nadelen vastzitten. Als de term huiselijk geweld beter niet gebruikt moet worden, welke term dan wél en hoe moet die exact gedefinieerd worden. Mevrouw Römken zei dat elke term een verzamelterm is, zoals bijvoorbeeld ook geweld in de privésfeer. Maar voor onderzoek is een specificatie per categorie beslist noodzakelijk. Het is best mogelijk dat bij de uitvoering van beleid de term huiselijk geweld wel geschikt is.

Er werd verondersteld dat de term huiselijk geweld wel eens afkomstig kon zijn uit Turkije. Mevrouw Römken zei dat niet uit te sluiten, maar betwijfelde dat wél. De term zou ook uit de Angelsaksische landen kunnen komen: domestic violence. Overigens komt geweld in de privésfeer overal voor en het is zeker niet door bepaalde culturen geïmporteerd.

Een medewerkster bij de reclassering haakte aan bij de *juridificering*. Zij vertelde dat het lastig is om een melding bij de politie van huiselijk geweld meteen juist te kunnen plaatsen. Vaak weet je niet of het om een eenvoudige echtelijke ruzie gaat of om iets anders. Onduidelijk is zelfs of de dader of het slachtoffer belt. De signalen zijn dikwijls niet goed te interpreteren. Dat betekent dat ook niet op voorhand vaststaat hoe moet worden geholpen of ingegrepen. In de praktijk is vaak moeilijk onderscheid te maken en juridificering is niet een begrip dat dan is te hanteren.

Een afgevaardigde van Stichting Wende, wilde onder de aandacht brengen dat huiselijk geweld ook onder de Chinese bevolkingsgroep een probleem is. Er is voor hen geen expliciet beleid inzake eerdergerelateerd geweld. Zij noemde een voorbeeld m.b.t. de vernedering van vrouwen.

Een ander meende ook dat de trend om eerwraak toe te dichten aan bepaalde culturen geen recht doet aan slachtoffers met een andere achtergrond. Ook is het geen culturele eigenaardigheid. Eerwraak kan niet en moet worden bestreden.

Mevrouw Römken beaamde dat en noemde het een misverstand dat de *culturalisatie* alleen zou gaan om beeldvorming die foutief is.

Een vertegenwoordigster van Platform in Den Bosch heeft uit contacten met Delft begrepen dat de Chinezen een gesloten gemeenschap vormen. Zij veronderstelt dat de groep moeilijk te bereiken is met beleidsmaatregelen.

Mevrouw Römken voegde daaraan toe dat zij in New York heeft gewerkt, een multi-etnische samenleving. Zelfs daar was het een probleem om meer te weten te komen over de problematiek bij met name Chinezen en Koreanen. Daaruit heeft zij geleerd dat een project pas succes heeft als het uitgevoerd wordt met mensen uit die gemeenschap waarop het betrekking heeft, zélf. Zij was en bleef namelijk een buitenstaander.

Een Chinese beleidsmedewerker, zegt dat het probleem nu juist is dat Chinezen als doelgroep niet eens worden genoemd.

Een medewerkster van een advocatenkantoor deelde mee dat zij zich bezig houdt met *familierecht* met name op het gebied van echtscheiding en huiselijk geweldplegers en dat zij deelneemt aan de werkgroep omgangsregelingen met incestplegers. Zij wilde graag op al die gebieden meer onderzoek.

Een vertegenwoordigster van Bezorgdmoeders.nl zei dat het getuige zijn van huiselijk geweld, niet wordt gezien als slachtoffer zijn van huiselijk geweld. Zij bracht naar voren dat mishandeling van vrouwen in geval van een omgangsregeling, veelal niet wordt gezien als huiselijk geweld, terwijl 1 op de 5 vrouwen huiselijk geweld ziet als motief om te scheiden. Voorts wilde zij nog een misstand melden: posttraumatische stressstoornissenpatiënten kunnen niet een beleidsplan (nodig voor een omgangsregeling) maken voor hun eigen toekomst. Maar 10% van de geweldplegers wordt omgang ontzegd.

Een afgevaardigde van Stichting Dunya memoreerde de moord op 2 kinderen in Rosendaal. Zij is van mening dat de moeder ook zwaar slachtoffer is.

Mevrouw Römken heeft vernomen dat de Vereniging Vrouw en Recht misschien de problemen bij omgangsregelingen gaat onderzoeken. Margreet de Boer vertelde dat er aandacht is voor het verband tussen huiselijk geweld en familierecht. In januari jl. is er met financiële ondersteuning van het Ministerie van Justitie een expertmeeting gehouden rond gezag en omgangsregelingen. Rechters blijken behoefte te hebben aan instrumenten om risico's in te schatten. Rechters willen wel omgangsregelingen tijdelijk stopzetten, maar dat is niet altijd volgens de wet mogelijk vanwege de voorschriften rondom ouderlijk gezag. Er zullen onderzoeksvoorstellen worden gedaan om rechterlijke uitspraken te analyseren. Zij was ook van mening dat genderneutralisering een fnuikende werking heeft op familierecht.

Een spreekster uit Gelderland brengt naar voren dat voor sommige vrouwen de stap naar de rechter moeilijk is te zetten. Zij zien op tegen het nog langer worden geconfronteerd worden met het geweld.

Een medewerker van het ministerie van Justitie, inburgering en integratie, zei dat er formeel toestemming nodig is van de vader voor de therapie voor kinderen die te maken hebben met huiselijk geweld. Hij vroeg zich af of dat wordt meegenomen in de onderzoeksvoorstellen. Margreet de Boer reageerde daarop met de mededeling dat het voorstel nog in de formuleringsfase is. Bekend is dat de rechter bijna nooit het gezamenlijk ouderlijk gezag kan verbreken.

Een preventiewerker vroeg wat de reden is om te juridificeren c.q. te criminaliseren in de VS en in Nederland.

Mevrouw Römken heeft gemerkt dat *criminalisering* in de VS prominenter voorkomt dan in Nederland. Per saldo kun je vaststellen dat de criminalisering in Nederland wel toeneemt door de rol van de politie. Er is net een onderzoek daarnaar bij een aantal pilots afgerond. De politie grijpt vaak naar het strafrecht om sancties te hebben. Mogelijk gaan het hier de VS achterna. Criminalisering in de VS heeft ook te maken met de claimcultuur in Amerika. Er komen daar miljoenenclaims in geld richting politie. Dat komt hier nauwelijks voor.

Vanuit de zaal werd opgemerkt dat *samenwerking van verschillende instanties* niet altijd een gewenst effect heeft. Er zijn ASHG's die zoeken naar samenwerking met de justitiële keten. Door de vermenging van bevoegdheden vervalt de mogelijkheid om preventief te werken. Er is wel winst te halen in samenwerking met schoolartsen en consultatiebureaus bijvoorbeeld. Gevraagd werd waarom ASHG's niet meer in maatschappelijke hulpverlening investeren? Mevrouw Römken vond dat kritiek op het justitiële en politieapparaat betrekkelijk gemakkelijk is. Zij vindt dat beter de vraag kan worden gesteld waarom hulpverleners de preventieve rol niet (kunnen) oppakken?

Opgemerkt werd dat de kritiek op politie en justitie mogelijk te verklaren is omdat er op lokaal niveau is een push op veiligheid ligt: dáár gaan de geldstromen naartoe. Terwijl slechts 6% van de geweldplegers dader is in juridische zin.

Een ketenregisseur relationeel geweld uit Endhoven vertelde van de aanpak met veiligheidshuizen. Daarin worden strafrecht en zorg aan elkaar gekoppeld en gefaciliteerd in opdracht van ASHG Eindhoven. Alle kinderen die getuige zijn van huiselijk geweld krijgen een aanbod om aan een programma mee te doen. De ouders worden gemotiveerd om hun kinderen te laten deelnemen.

Iemand anders stelde dat er een toename van *gezinsdrama's* is te constateren. De schuldenproblematiek is één van de oorzaken van huiselijk geweld. Ook de economische component moet worden meegenomen in onderzoeken. Schuldhulpverlening kan huiselijk geweld in bepaalde gevallen voorkomen.

Naar voren werd gebracht dat er in Nederland een klaagcultuur is. Daarom wordt vaak de oorzaak van problemen bij anderen gelegd. Hopelijk wordt die klaagcultuur niet overgenomen door nieuwkomers. Sinds in 1997 onderzoek naar huiselijk geweld door justitie werd gesubsidieerd, is er veel bereikt. Nu gaat de discussie over de leemten in het beleid die er nog zeker zijn en is er een leerstoel over interpersoonlijk geweld. De vraag dringt zich op of en in hoeverre geweld en het slachtoffer-zijn, *genetisch* is bepaald?

Mevrouw Römken stelde dat de eerste onderzoeksresultaten over huiselijk geweld in 1989 bekend werden uit een onderzoek dat in 1988 was gestart. Dat onderzoek ging over geweld tegen kinderen en vrouwen in gezinnen. Dus in 20 jaar is er veel gebeurd.

Overheidsmaatregelen kwamen echter pas geleidelijk op gang. De laatste 5 jaar komen die in een stroomversnelling.

Verder wilde zij benadrukken dat de leerstoel geen vraagbaak is. Verzoeken om onderzoek kunnen niet alle worden gehonoreerd omdat zij daar zelf de financiering voor moet zien te vinden. Zij is dus voortdurend op zoek naar geld.

Na de zeer geanimeerde discussie sloot de dagvoorzitter de bijeenkomst af omwille van de tijd. Zij stelde dat het een vruchtbare bijeenkomst was geweest en hoopte dat ieder weer geïnspireerd en in nauwe samenwerking met zijn werk door zou kunnen gaan.

Tenslotte nodigde zij ieder uit om na te praten bij een hapje en een drankje.